

Az evangélium imitációja – az imádság újraírása Esterházy Péter „Márk-változatában”¹

Kári Viktória

„Elmenvén a széles világra, hirdessétek az evangéliumot minden teremtségnek.”
Mk 16,15

„Mártíromságról és passióról beszélünk itt, e kifejezések szigorú és kvázi-etimológiai értelmében.
És amikor testet mondunk, a nyelv és az írás testét éppúgy megnevezzük, mint azt,
ami ezekből testi dolgot csinál.”
(J. Derrida)

1. Az imádság el-beszélése

Esterházy Péter 2014-ben megjelentetett újabb „egyszerű története”, eleget téve a cím ígéretének, a márkai evangéliumot alapul véve, illetve annak iterációja révén ad újabb távlatokat az imádságról való beszédnek. A történetmesélés religiózus diskurzusa nem csupán a korábbi, a „kardozós” változattal, de az életmű más darabjaival is dialogikus viszonyt alakít ki. E szövegalkotói attitűdre már a korai munkákat elemezve felfigyelt Kulcsár Szabó Ernő: „[...] Esterházynál fokozottan számolnunk kell egy olyan belső intertextuális hermeneutikával is, amelyiket a saját szövegek egymást olvasó és értelmező igénye tart működésben. [...] a szokatlanul erős, önmagára folyton emlékező, és önmagát szüntelenül újraaktualizáló szövegköziség egyrészt koherenciát, másrészt állandóan megújulni kész nyitottságot kölcsönöz az Esterházy-szövegeknek”².

A könyv talán leginkább szembetűnő ismétlése az imádság poétikai eljárásaival való nyelvi játék, mely meghatározó szerepet kapott *A szív segédigéi*, a *Semmi művészet*, a *Harmonia caelestis*, ill. az első „Egyszerű történet” szövegcsoportjában is. Noha az elbeszélés minduntalan szóba hozza, az olvasás során mégis csak egyetlen alkalommal figyelhetünk föl hagyományos értelemben vett imádságra, ez viszont nem más, mint Jézus Gestemáné-kertben elmondott könyörgése, csaknem szó szerint megismételve az Újszövetség vonatkozó evangéliumi passzusát. A *Márk-változat* (elsődle-

---

Kári Viktória 1983-ban született Fehérgyarmaton, magyar-történelem szakos középiskolai tanár. Jelenleg Debrecenben él. Eddig az Alföldben, a Debreceni Disputában, a Tiszatájban, a Vörös Postakocsiban jelentek meg írásai.

1 A dolgozat a készülő doktori disszertáció részlete – K.V.

2 Kulcsár Szabó Ernő: *Esterházy Péter*. Pozsony: Kalligram, 1996., 13–14.

ges) elbeszélője nem az egyén vagy egy szakrális közösség Istent megszólító lehetőségeként, inkább a kommunikáció egyetlen autentikus formájaként, lehetőségeként aposztrofálja azt: „Imádkozni hamarabb tudtam, mint beszélni.”³ A könyv úgy mesél az imádságról, hogy közben végig hallgat róla – az ima el-beszélése, a márki történet újraalkotása során jön létre az „Esterházy-evangélium”, amelyet akár a pálya módosulásának „jó híreként” is fogadhat az olvasó.⁴

Az elbeszélés „*ez a kezdés*” (a szerzői jegyzetek szerint egyébként Pilinszkytól kölcsönzött)-formulája a „*kezdetben vala az Ige*” bibliai toposzát is megidézheti, amelyet értelmezhetünk egyfajta profán teremtéstörténet bevezetéseként, mintegy az írás általi világteremtés metaforájaként. Az elbeszélői hang eredetének hangsúlyozása a *Márk-változatban* kiemelt szerephez juttatja a közlés módját és üzenetét is, előrebozsátva, hogy beszéd és imádság titokként, azaz feltárandó, elrejtett-*elhallgatott* nyelvi tettként artikulálódik a szövegben: „[E]z a kezdés. Imádkozni hamarabb tanultam, mint beszélni. De *titokban* mind a kettőt. Azt nem mondanám, hogy már az anyám hasában is imádkoztam, de még azt sem, hogy rögtön, amint vértől iszamósan megérkeztem az ő vékony, remegő combjai közé, ide, a *világba*, hogy akkor, akkortól. *Költőieskedhetnek*, hogy ez az induló lábközi gögicselés volna a legszebb, a leginkább ima, de inkább ne.” [Kiem. tőlem – K.V.] (1.)

A kezdő mondatok beszélője a titok feltárásával párhuzamosan a szöveg grammatikai szintjén (tagadó szerkezetekben: „*azt nem mondanám*”, „*azt sem*”) kérdőjelezi meg önnön állítását, s érvényességét egyúttal a jelentés síkján is elbizonytalanítja: az emlékező olyan eseményről (saját születéséről, magzatkori élményekről) tesz vallomást, amelyről sem gyermeki, sem felnőtt perspektívából visszatekintve nem tanúskodhat. Mindazonáltal a saját születését elbeszélő narrátor az imádkozást az anyától tanult nyelvet (beszédet) megelőző entitásként azonosítja. A leíró rész modalitása (helyenkénti modorossága, régies nyelvhasználata: „*vértől iszamósan*”) az életmű korábbi darabjainak archaizáló gyakorlatára emlékeztet, ahogyan a „*költőieskedhetnek*” kifejezés is egy másik elbeszélői távlatot, a szerzői ént sejteti a szavak mögött. Az írói praxisra tett lekicsinylő megjegyzés ironiája pedig gyanút ébreszthet az olvasóban, hogy mindkét korábbi hang (a születést elmesélő narrátor és a szerzői én) egy fölérendelt elbeszélő önreflexivitásának áldozatává válik, hiszen a kisdud nyelvének imaként való azonosítását, s önnön korábbi „dagályosságát” is megtagadja a beszélő: „*de inkább ne*”. Az elbeszélői perspektíva váltásaiban egymásba íródó szövegek a szöveg olyan dinamikáját teremtik meg, amelyben egyszerre képződik meg egy-egy állítás érvénye és tagadása, s jelentések ezen hálózatában távolodik a beszédmód a rögzített értelemtulajdonítástól. A kötetindító „egyszerű mondat” is arról tanúskodik, hogy a könnyen olvasható prózanyelv valójában összetett elbeszélői mintázatokat rejt. Írás és születés egymást tükröző metaforái a szövegnek: a gyermek világrajövetelének látszólag hétköznapi leírása a biblikus kontextusban elgondolva magára az üdvtörténeti eseményre is utalhat, de legalább ennyire

3 Esterházy Péter: *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat*. Bp.: Magvető, 2014, 1. A regényből vett hivatkozások ezentúl a főszövegben, az idézeteket követően, zárójelbe tett lapszámmal szerepelnek.

4 A kötet megjelenését követően azonnal kedvező kritikai fogadtatásra talált, több elemzője is az utóbbi évek leginkább sikerült Esterházy-alkotásának tekintti, amelyben a szerző új távlatokkal gazdagítja korábban már megismert témáit, lásd Szirák Péter méltatását:

„A Márk-változat az „*Egyszerű történet*”-sorozat szép darabja. Kevésbé pazarló, mint az előző, de nagy próbatétele az olvasásnak. Esterházy itt is régi témáit szólaltatja meg, de meg is változtatja, új távlatokba is helyezi a szenvedésről, a hitről és a tanúságtételről való gondolkodást.”

Szirák Péter: A néma és a beszédes hit tanúsága (Esterházy Péter: *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat*) -. In: Álföld, 2015/4, 97–102, 102.

a nyelvhez jutás alkalmá is, az elbeszélő és az elbeszélés (a szöveg) megszületésének pillanata: „*ez a kezdés. Imádkozni hamarabb tudtam, mint beszélni.*” A *Márk-változat* legalábbis módosítani látszik a korai próza tapasztalatát, ti. a szavakra való ráutaltság kényszerét és igényét⁵, amennyiben a szavak nélküli imádságra tekint autentikus kifejezésmódként. Ebben az értelemben kívül reked a nyelven, hiszen az ima a hitben, vagyis egy nyelvi referencián túli tapasztalatban alapozódik meg, viszont az általánosan bevett gyakorlat szerint mégiscsak szavak közvetítésére szorul. Ezúttal viszont az újszülött szavak nélküliségéhez rendelődik. Az elbeszélői ironia azonban felszámolja az imádság mint autentikus lét- és kifejezésmód érvényességét, hiszen a csecsemőnyelv, a gögicselés imádságként való értelmezése legalábbis nevetséges hatást kelt. (Az Isten iránti gyermeki, feltétlen bizalom a jézusi tanítás szerint valóban szükséges a hit megéléséhez, de az újszülött gögicsélése legfeljebb a felnőtt elbeszélő távlatából nyerhet hitet megalapozó szerepet – a szereplői-elbeszélői távlatok össze-nem-illéséből fakad tehát a megmosolyogtató tanúskodás.) A fölérendelt elbeszélői távlat önreflexivitása ezért is vonja vissza a korábbi fennkölt hangvételi szavak érvényességét: „*de inkább ne.*”

A nyitójelenet által implikált, a narrációt és értelmezést egyaránt elbizonytalanító állítások ellenére (vagy éppen azért) az imádság általi világalkotás és értelemképzés lehetőségei fontos kérdései a kötetnek. A szereplők más-más módon viszonyulnak az imádkozás gyakorlatához, s ezen nézőpontok ütköztetése alapozza meg beszéd és hallgatás egymásba íródását, általuk pedig a hit, bűn, halál, megváltás fenoménjait a műben. A kötet egésze voltaképpen a róluk való tanúságtételek sorozatából tevődik össze, az egyes figurákhoz rendelhető beszédszólamok (vagy éppen azok hiánya) lejegyzése által.

Ezek egyik variánsa az elsődleges, látszólag néma elbeszélő szólamában a gyermeki perspektívához kötődik⁶: „Ki sem mondom, hogy van Isten, olyan izgalmas. Ezeket a nagymamától tanultam, de ugyanezt látom az ágyam fölötti, ezüstösen sugárzó képen. Hogy van valami biztos. [...] Hogy *láthatóan* így van. Ez a kettő vitt az imádkozáshoz: az ezüstkép meg a nagymama. Az imádkozáshoz nem kellene szavak, így jól jön a nagymama süketnéma Istene.” [Kiem. tőlem – K.V.] (5.)

Ezúttal sem könnyű megállapítani, kinek a nézőpontjából módosulnak az imádkozás lehetőségei, amelyek az istenérvek problematikájáig vezetnek. A kisgyermek-unoka szólal meg, ám nem egyértelmű, hogy melyikőjük szavait közvetíti, a sajátját vagy a nagymamáét. Az „*ezeket*” deiktikus utalásnak nincsenek referenciális vonatkozásai a szövegben, így nem is dönthető el teljes bizonyossággal, hogyan alapozza meg a nagymama a gyermek istenhitét, ill. lehet-e hite-

5 Az „*ez a kezdés*” nyomatékosító, szövegindító gesztusa a szerzői önreferencialitás eszközeként is elgondolható, amennyiben a pálya korai szakaszát, ti. a *Termelési-regény* híressé vált kezdőszavait idézheti fel az olvasóban: „Szavakat vezet világatlan. – Ebből az életszeletről párolta le a mester e nevezetes nyitómondatot, melyet reprezentatív voltáért még egyszer rögzíték: Nem találunk szavakat.” (Vö.: Esterházy Péter: *Termelési-regény*. Bp.: Magvető, 1979, 7., 121.) Az autopoeitikus gesztuson túl a kezdőmondat a Szentírás „kezdetben vala”-fordulatát is megidézheti, megnyitva az irodalmi és a teológiai diskurzus egymást szüntelenül átértelmező, újrairó távlatait a műben.

6 A gyermekiség diskurzusáról Szirák Péter így ír: „a gyermeki figyelem szelekciós mechanizmusainak kidolgozása [...] egyszerre válik a tanúságtéves akadályává és lehetőségévé. Akadályává, amennyiben nem lát rá a kitelepítés történéseinek szélesebb – szociális, politikai és ideológiai – összefüggéseire és lehetőségére, mert éppen a felnőtti kompetencia hiánya és a gyermeki képzeletvilág teremtő ereje révén keletkeznek olyan modális effektusok, amelyek a történések interpretációjának nyitottságát fenntartják. Lásd még: Szirák Péter: *A néma és a beszédes hit tanúsága* (Esterházy Péter: *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat*). 99.

les tanú előtte. A tanúságtétel olyan formáját viszi színre az idézett részlet, amelyben a hitvalló identitása nem rögzíthető, hiszen sem a szöveg modalitása, sem a pedig a grammatikai utalások nem teszik lehetővé a gyermeki vagy felnőtt perspektíva kizárólagosságát, hiszen ezek nyelvi regiszterei minduntalan keverednek egymással. A Kisjézus látványának lenyűgöző izgalma minden bizonnyal kisgyermeki tapasztalatot imitál, amelyhez azonban egy felnőtt reflexiói kötődnek a szavakra való ráutaltság problematizálása révén. De nem csupán az imádkozó személye, hanem a megszólított, fölöttes hatalom léte is tanúsításra szorul. Az Istenről való bizonyágtétel értelmezhető úgy is, hogy azt a nagymama adta át az unokájának, s ő pedig megismétli, vagy a rá hagyományozott történetek alapján a gyermek saját véleményével válik tanúvá – a beszélők közti grammatikai különbségtevének nincs jele, csupán a bizonyosság kijelentése hiteles az elbeszélő előtt: „*hogy van valami biztos*”. Az imádkozás gyakorlatának, illetve a hagyomány átadásának nincsenek referencializálható nyelvi mintázatai a szövegben, Isten tapasztalható jelenlétét a látvány (a kisded Jézust ábrázoló szentkép delejező hatása) erősíti meg a gyermeki reflexióban. A hit tanúsítása ezúttal szavak nélküliségében képződik meg, a hitet annak élményszerűsége, egy merőben nyelven kívüli tapasztalás alapozza meg.⁷ Viszont a szereplői távlatból visszatekintve Isten is „süketnéma”, csakúgy, mint a kislány-elbeszélő, aki számára az idegen, a nagymama által közvetített Isten csak számára úgy tehető „ismerőssé”, hogy a gyermek önmagához hasonlítja őt. A hit megvallása így kikülönül a beszédre utalt kommunikáció keretei közül, és az Istenről való bizonyágtétel elrejtettsége lehetetlenné teszi az imádság hagyományos narratív sémáinak működését. Ezt a relációt árnyalja a szöveg egy másik ponton: „[a] nagymamának mindene imádkozás. [...] Azért lett mindene ima, mert hisz. Én is hiszek, de nálam fordítva van, azért imádkozom, hogy higgyek. Azt hiszem. Hogy legyen kibem hinnem. Hogy legyen Isten. Ezért kell állandóan imádkoznom. Mint a szívverés, nincs megállás.” (21.) A nagymama személyes példaadása az Istenbe vetett feltétlen bizalom és hit átélhető mintáját közvetíti. Eszerint az imádság a hitben alapozódik meg és ebben rejlik létértelmező funkciója is, mi több, a tanúságtetésnek ez a hitelessége megidézi a *Harmonia caelestis* leírását is⁸, újra teret nyitva a szerzői önreflexivitásnak. Ugyanakkor fia elvesztésének traumája, a világban való rossz jelenléte számára is megkérdőjelezi a gondviselést bizonyosságát. A szöveghely azt a képzetet erősíti, hogy a nagymama hite nem igényel bizonyágtételt, csupán önmaga előtt kell hitelesnek lennie, és felnőtt létére mégis az ő személye képes gyermeki bizalommal átadni magát a hit tanúbizonyosságának, az imádság-

7 A kötet ugyan egy ízben sem említi az újszövetségi passzust, az olvasói tudatban azonban felidézhető a Márk evangéliista által is elbeszélte történet:

„Ekkor gyermekeket hozának hozzá, hogy illesse meg őket: a tanítványok pedig feddik vala azokat, a kik hozák. Jézus pedig ezt látván, haragra gerjede és monda nékik: **Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket és ne tiltsátok el őket; mert ilyenek az Istenek országa.** Bizony mondom néktek: A ki nem úgy fogadja az Isten országát, mint gyermek, semmiképen sem megy be abba. Aztán ölébe vevé azokat, és kezét rájuk vetvén, megáldá őket.” (Mk 10, 13–16) [Kiem. az eredetiben – K.V.]
Forrás: Szent Biblia (ford. Károlyi Gáspár). Magyar Bibliatársulat, Bp: 1998. A további idézetek is ebből a bibliafordításból származnak.

A gyermekhez a példázatban az ártatlanság, tisztaság képzei rendelődnek, s a másokra való ráhagyatkozás mint a feltétel nélküli önátadás, bizalom tanúskodhat a hit jézusi értelméről. A Krisztushoz, ill. Istenhez való gyermeki odafordulás így a keresztény hit megélésének feltételével és egyedüli lehetőségévé válik.

8 „Nagymama rendszeresen imádkozott. Ha nem csinált valamit, azonnal imádkozni kezdett. Nyilván fordítva, az imádkozást hagyta abba az elkerülhetetlen tennivalók miatt. Ha egyáltalán abbahagyta...! Láttuk, ahogy ül a szobájában, a karosszékben vagy a sparthelt melletti széken, magába gubózza, lehunyt szemmel, feketében, rózsafüzérrel vagy imakönyvvel a kezében.” In: Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*. Bp.: Magvető, 2001, 461.

nak. A nagymama számára ezért válhat létértelmezéssé a vallásos élmény, amely példa nélküli marad a szövegvilágban, hiszen az unoka vallomásos kijelentésében a hit már csak imádság általi megelőzöttségében, közvetett módon jöhet létre. Imái nem a hagyományos diskurzusba ágyazódnak, hiszen a fohászzkodónak nem Isten megszólítása, hanem „megteremtése” a célja.

Beszéd és némaság szövegen végigvonuló kérdései a hitről és imádságról való tanúságtevés egymás utániságában, variációiban fogalmazódnak meg. Ebből a szempontból is fontos szerephez jut a kötet azon sajátossága, amely (a szerző korábbi munkáira kevésbé jellemző módon) a történetvezetést tekintve a linearitásra törekszik, nem csupán egymás mellé rendelve, hanem egymást feltételező módon megalkotva az egyes szereplői szólamokat: az egyik beszélő eltűnése teremti meg a lehetőséget a másik megszólalására, egyik diskurzus másikba íródására. A nagymama mint tanú betegség miatti elnémulásával a szavakat átveszi(k) a gyermek-elbeszélő(k). Az elsődleges narrátor akkor szólal meg (először) hangosan, amikor a nagymama megfosztódik a saját hangjától, később pedig a némának hitt gyermek a többi családtag előtt is beszélni kezd. „Már soha nem fog nagymama beszélni? Vállat von. De akkor most mi lesz az Istennel? Megint megrántja a vállát. Vele rándul az arca is. Nem lesz ez így jó. Még egyszer. De akkor most mi lesz az Istennel? Gyorsan kétszer keresztet vet, és néz bele a szemembe. Ne beszéljek így, vagy hogy imádkozzam? Mutatná, hogy a második, de nehezen mozognak az ujjai. [...] *Nem veszi észre, hogy beszélek.*” (67.)

A következő lapon így folytatódik a szöveg: „észre se veszem, hogy imádkozom. Fogom a göcsörtös kezét, és imádkozom. Száját oldalra húzza a baj. A szeme teli árnyékkal. Eddig nem látott szomorúság ül ott, mint valami önálló lény, tőle és akár a bajától is függetlenül. Mintha a bajok mögött volna egy nagyobb baj. Te vagy ez a nagyobb baj, Uram, motyogom, *mintha nekem volna agysírásom*. Szavaim nem ismerik az időt, újra meg újra kóvályogva előkerülnek.” (68.) [Kiem. tőlem – K.V.]

A hit továbbhagyományozásának lehetőségét is kettejük dialógusában olvashatjuk: a némaságra kárhoztatott nagymama keresztvető (ismét csak nem-nyelvi, egyezményes jel, liturgikus tradícióként) gesztusa az imádság gyakorlására készíteti az unokáját. A diskurzusok keveredését is jól példázzák a mondatok: az addig csak némán imádkozó gyermek fennhangon, öntudatlanul szólal meg, mintegy imitálva, vagy, ha úgy tetszik, átvéve a nagymama artikulálatlan beszédét. A némaság perspektívájából szemlélve ezúttal a megszólalás rendkívülisége, míg a beszélő előtt a szavak kimondása válik reflexió nélkülivé. A tudat kontrollja alól megszabadulva a szavak próbára teszik a hitet is, amennyiben nem csupán megkérdőjeleződik az isteni gondviselés addig elfogadott tanítását, de Istent magát azonosítják a bajok, a rossz forrásaként.

A következő lap regiszterváltása azonban másként tesz tanúságot az isteni kegyelem működéséről: „Móó.Mó.Zsa. Ez az első szó, amit kimond. Nehéz röhögés nélkül. Nem is nyílik ki a szája. [...] Mi a baj, nagyí? Eddig maga beszélt, én voltam néma. Most én beszélek, maga néma. Móó-mó-zsaa.” (69.) Az istenkáromlás tiltakozásra (beszédre) kényszeríti a beteget, de a szava csak elrontott, nem helyesen kimondott formában jut el a gyermekhez, aki viszont így is megérti azt. Egyik korábban mesélt történetéből idézi a „morzsa” kifejezést, Krisztus egyik csodatételére utalva⁹. A nagymama mint a hit elsődleges tanúja ugyanis válogat az evangéliumi történetek

⁹ A szöveg tanúsága szerint a nagymama egyik legkedvesebb evangéliumi történetéről van szó, amikor Jézus az ő tanításait hallgató tömeget jóllakatja öt kenyérral és két hallal. Lásd még: *Mk 6, 30-44*, „Az ötözrek jótartása”.

közül, csak a csodatételekre vonatkozó leírásokat meséli el, ill. hagyományozza tovább unokáinak. Hitelessége épp ezért kérdőjeleződhet meg a gyermeki elbeszélő számára, aki előtt nem maradnak észrevétlenül a szenvedés, a rossz világbeli megnyilvánulásai sem. A gyermeki hangvétel pimaszsága azonban sajátos összefüggést teremt a szövegben: noha az elbeszélői szándék a nagymama kigúnyolását célozza meg, mégis, az unoka számára fogalmaz meg addig ismeretlen belátást. „Én csak szemtelenkedtem, de hirtelen megértem, milyen kockázatos, ha az ember úgy próbál gondolkodni, mint az Isten.” (69.) Az iróniának köszönhetően a nyelvi intenció éppen az ellentétébe fordul, mégiscsak az isteni hatalom elsőbbségét tudatosítva, ezáltal a gyermek-elbeszélő éppen annak a hagyománynak a válik részesévé, amelyet a nagymama diskurzusának kinevet(tet)ésével eltávolított magától. Ám mielőtt egy jelentés rögzítetté válna a szövegben, a következő „egyszerű” mondat érvényteleníti az előző kijelentés igazságtartalmát, átvezetve az elbeszélést a fivérek tanúságtételéhez: „[n]em, az Isten nem példakép”. (70.) „Nekem te vagy a példaképem, mondom a bátyámnak.” (71.)

A bátyé kezdettől fogva nyelvi, hangzó tanúságtetés, a fiatalabb fivéré viszont eleinte a némaságában marad. A testvér-elbeszélők alakja megkerülhetetlen és sokat vitatott kérdése a recepciónak. (A továbbiakban erről még lesz szó.) Szirák Péter hívja fel rá a figyelmet: nem dönthető el, hogy »valóságos« személyekről, vagy pedig inkább *aspektusok*, *attitűdök* megszemélyesítéséről, egyfajta (az *Esti Kornél*ból és a *Fancsikó* és *Pintá*ból is ismert) megkettőzöttségről van-e szó az esetükben. [...] Az ő (káini-ábeli, áldozati) kettősük is azt a szabályozott bizonytalanságot példázza, amelyik a Márk-változat egészére jellemző, s ami a »figurakezelés« szintjén is felveti a »kinék higgyünk?« s a »kik is vagyunk?« kérdését.”¹⁰ A szöveg több ponton is megerősíteni látszik azt a feltevést, miszerint nem feltétlenül tekinthető külön „személyként” a két fivér. Alakjuk egymást feltételező, egymásba íródó, szerepjátszó volta számukra is reflektálódik a történetmondás folyamán: „[m]ost akkor melyikünk a Júdás? [...] Tök mindegy, akarsz te?” (35.)

Az olvasás során sem válik mindig egyértelművé, melyikükhöz köthetőek egy-egy dialógus kijelentései. Kettejük tanúságtétele a helyettesítésen alapszik, amelyet egyrészt egymás alteregóiként, másfelől a nagymama halálakor annak örökébe lépve mutatnak fel: az idősebb fivér az írás által, a fiatalabbnak pedig kezdetben a néma megfigyelés, illetve az imádság révén. A báty öntanúsítása azonban beszédre kényszeríti a fiatalabb testvért is: „szentigaz, szuszogom. Ez az első hangos szavam. Apám mondta tegnap. A bátyám ijedtében elejt a mosdókesztyűt. Ez is a nagymamától van, régi holmi. Frottír, hallom anyámtól. Nem a paskolásra szólaltam meg. Azt magyarázta épp, hogy őt a nagymama hallgatása kényszeríti megírni a történetet. *Végigírni, végigmondani*. Merthogy eddig a nagymama mesélt Jézusról, de ő már soha többé nem fog. De valakinek kell. És hogy szereti az én hallgatásom, de az nem kényszeríti őt semmire. Szentigaz. Eltátja a száját, úgy viselkedik, mint egy színész, aki eljátssza, hogy nagyon meg van lepve. Te, leheli, mint egy szerelmes. Te...te tudsz beszélni?, kérdezi bután. Tuvudovok. Hol beszélek, hol nem. Ahogy te is. Beszélj.” (56.) [Kiem. tőlem – K.V.]

A kitelepítésbeli fürdetés profán leírása metaforikusan az evangéliumi mosdatás rituáléját is megidézheti, hiszen a könyv pretextusa, Márk beszámolója Keresztelő János tevékenységével kezdődik, aki az Úr követeként Jézus eljövételét készíti elő, tömegeket, majd magát az Isten fiát

10 Szirák Péter: A néma és a beszédes hit tanúsága (Esterházy Péter: *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat*). 97.

is megkeresztelve a Jordán vízében. A márki elbeszélés szerint az eseményt kinyilatkoztatás kíséri, amely Krisztus isteni mivoltáról tanúskodik.¹¹ Esterházy elsődleges elbeszélőjének beszámolója szerint arról győz meg, hogy épp a báty kijelentése (a tradíció megőrzésének, továbbadásának kényszere) készíti beszédre őt magát is.¹² A beszéd megnyilatkozása az apától örökölt nyelvi klisé („szentigaz”) révén a bibliai Atya kinyilatkoztatásával összehasonlítva az olvasóban ugyan humoros hatást, ám a történet másik résztvevőjében félelmet kelt. A tradíció továbbadásának fennkölt gesztusa is nevetségessé válik a néma megszólalásának pillanatában: a nagymamától örökölt jézusi történetek helyettesítőjévé egy másik nagymamai örökség, egészen hétköznapi tárgy, a mosdókesztyű válik – de a kesztyű elejtése olyan jelentésteli párhuzam, amely a hagyományból való kivettetését is sejteti az idősebb fiú számára. Az írás és beszéd addigi tanúságtévőjétől valóban fokozatosan vonódik meg az elbeszélés lehetősége. A báty önértelmező kijelentése ugyanis a kisebb fiú nézőpontjából, ill. elbeszélésében jegyződik le. A báty színészkedése a leírásban egyébként azt a képzetet erősítheti, hogy csupán egymás nyelvi alakváltozatai, nem pedig külön „személyek” volnának. Ezt a feltevést nyomatékosítja kettejük hasonlóságának kijelentése a mondat zárlatában: „*Ahogy te is. Beszélj.*” Míg a némaság egyedivé tette az elsődleges elbeszélőt a szöveg világában, addig a beszéd birtoklása megfosztja attól, a diegézis nem is tudja/akarja felismerhetővé tenni, ki az, aki beszédre szólítja a másikat. Mindenesetre a beszéd parancsa nyomán jön létre Krisztus szenvedéseinek tanúságtétele, az evangéliumi történet E/1.-ben történő szövegvariációja a könyvben, amelyet a fivérek (vagy alakváltozataik) dialógusai alapoznak meg, ám ahogyan a „beszélj” imperatívusza esetében, ugyanúgy a szenvedéstörténet előadásában is elbizonytalanítja a szöveg az elbeszélői nézőpontok egyértelmű azonosíthatóságát. A megkettőződés, hasonlóság és idegenség egymásban való felismertetésének narrációs eljárásai nem csupán leírják a halál történetét, de a róla való beszéd horizontjában a testvérgyilkossággal ki is kikényszerítik azt. „Mint valami megoldásra gondolok arra, hogy mindenki meghal. Haljon meg mindenki. Jézus is persze. A bátyám már kipipálva.” (92.)

Azonosság és különbség traumájáról, a sajátban felismert idegenségről Derrida a következőképpen fogalmaz: „Attól fogva, hogy Egy van, gyilkosság is van, seb és trauma. *Az Egy óvakodik a másiktól.* Védekezik a másikkal szemben, ám e féltékeny erőszak oly módon ölt testet, hogy mindvégig önmagában hordozza s így megőrzi a máságot és az önmagával szembeni idegenséget (az önmagától való különbözőséget), mely Eggyé teszi. Az „önmagától különböző Egy”¹³

11 „És lón azokban a napokban, eljőve Jézus a galileai Názáretből és megkeresztelteték János által a Jordánban. És azonnal feljővén a vízből, látá az egeket megnyilatkozni, és a Lelket mint egy galambot ő reá szállani: És szótat lón az égből: **Te vagy az én szerelmes fiam, a kibén én gyönyörködöm.**” (Mk. 1, 9–11)

12 Az olvasó számára Jézus egyik csodatételét, a süketnéma meggyógyítását is megidézheti a szöveg a márki evangéliumból (Mk 7, 31–37). Érdemes idézni a vonatkozó márki szöveg részletét (Mk 7, 33–36): „Ő pedig, mikor kivitte vala a sokaság közül egy magát, az ujjait annak fülebe bocsátá, és köpvén illeté annak nyelvét, És föltekintvén az égre, **fohászkodék,** és monda néki: Effata, azaz: nyilatkozzál meg. És azonnal megnyilatkozának annak füle, és nyelvének kötele megoldódék, és helyesen beszél vala.” [Kiem. tőlem – K.V.]

A leírás szerint Jézus egyedül nem tudja szóra nyitni a néma száját, ahhoz az Úrhoz való fohászzkodásra (imára) is szükség van. A csoda tehát az imádság közvetítésével lehetséges, maga a csoda pedig az újszövetségi tanítás szerint Jézus öntanúsításának eszköze messiási mivoltáról. Ahogyan más esetben is, Jézus hallgatást kér a csodatételért cserébe, így a derridai értelemben vett tiszta ajándékot nyújtja a süketnémának, hiszen „ajándékozni csak a számítás nélkülözésével lehet”. Vö: Jacques Derrida: *Az idő adománya. A hamis pénz.* (ford. Kicsák Lóránt) Bp.: Gond-Cura Alapítvány, Palatinus. 229.

13 Jacques Derrida: *Az archívum kínzó vágya. Freud-i impresszió.* in: Jacques Derrida-Wolfgang Ernst: *Az archívum kínzó vágya/Archívumok morajlása* (ford: Bereczki Péter, Lénárt Tamás). Bp: Kijárat, 2008., 7–104, 75.

2. A kimondott imádság – az evangéliumi imádság átírata

A kötet egyetlen (hagyományos értelemben vett) imádságszövege a nagymama elnémulásakor kerül be a báty füzetébe, a többi jegyzet közé: „[f]előtte igen szomorú az én lelkem mindhalálig. Maradjatok itten, és vigyázva virrasszatok. Ekkor egy kevésé előremenék, az földre esék borulva, és imádkozék, hogy ha lehetséges volna, múltnék el ez az óra. És mondám: Abbá, Atyám! Minde nek lehetségesek tenéked, ments meg engemet ez pohártól, mindazonáltal nem az én akaratom, hanem az te akarotod légyen. És hozzájok visszatérvén, találám azokat alván, mondám Péternek: Simon, aluszol-é? Nem vigyázhatál-é egy óra hosszát? Vigyázzatok, imádkozzatok, hogy kísértés-re ne jussatok. Az lélek jóllehet kész, de az test erőtlen.” (45.)

A kontextust és az elbeszélői perspektívaváltásokat tekintve gyanítható, hogy az idősebb fivér jegyzi le és teszi sajátját a Getsemáné-történetet: „Minden történet velem történik, mondja a bátyám [...] Ha leírom, meg is történik velem.” (45.) Mivel a nagymama már nem tud beszélni, a narrátori hang a gyermekek szereplői távlatához kapcsolódik, s az idegen történet írás általi lejegyzésben válik (materiálisan is) hozzáférhetővé az újszövetségi epizód. Krisztus Istenhez való fohász színté színté szerinti átvétel a márk evangéliumból¹⁴ (Mk 14, 34–38), csupán az egyes szám első személyű elbeszélés, ill. néhány elhagyott bibliai vers mutatja, hogy parafrázisról van szó. Az imádságról való tanúságtétel fontos passzusa ez, nem csupán az Újszövetségben, hanem Esterházy szövegét tekintve is. A parafrázis hű marad a kérőimák klasszikus narratív szerkezetéhez: a könyörgés a mélyből való kiáltás toposzával szólítja meg az Urat, a beszélő részletezi szorongatott léthelyzetének körülményeit, magasztalja Isten mindenhatóságát, ezáltal indokolva a kérést magát.

Az eredeti leírásban a könyörgő maga Jézus Krisztus, akiről a szöveg egyes szám harmadik személyben beszél, imádságát viszont egyenes beszédként idézi az evangélista. A mélyből kiáltó, kétségbeesett, nagyon is emberi módon szenvedő Jézust leplezi le ezáltal, aki biztos halálának tudatában szólítja meg Urát. Beszédhelyzetét a teljes magány határozza meg, hiszen a megszólított maga is távol van, és Jézus közösségének tagjai, legközelebbi tanítványai sem részesei utolsó imájának.

A parafrázisban (a szereplői öntanúsításnak megfelelően) Jézus egyes szám első személyben szólal meg, s az elbeszélői és szereplői távlatnak ebben a megteremtett azonosságában a

14 Érdemes végigolvasni a Márk evangéliumában lejegyzett szöveget is:

„És menének ama helyre, a melynek Getsemáné neve; és monda ő az ő tanítványainak: Üljetek le itt, a míg imádkozom. És maga mellé vevé Pétert és Jakabot és Jánost, és kezdte rettenni és gyötrődni; És monda nékik: Szomorú az én lelkem mind halálig; maradjatok itt, és vigyázzatok. És egy kevésé előre menvén, a földre esék, és imádkozék, hogy, ha lehetséges, múltjék el tőle ez az óra; És monda: Abba, Atyám! Minden lehetséges néked. Vidd el tőlem ezt a poharat; mindazonáltal ne az én akaratom legyen meg, hanem a tied. Azután visszatére és aluva találá őket, és monda Péternek: Simon, alszol? Nem bírtál egy óráig vigyázni? **Vigyázzatok és imádkozzatok, hogy kísértetbe ne jussatok; a lélek ugyan kész, de a test erőtlen.** És ismét elmenvén, imádkozék, ugyanazon szavakkal szólván. A mikor pedig visszatére, ismét aluva találá őket; mert a szeimek megnehezdedtek vala, és nem tudták, mit feleljenek néki. Harmadszor is jöve, monda nékik: Aludjatok immár és nyugodjatok. Elég; eljött az óra; ímé az embernek Fia a bűnösök kezébe adatik. Keljeteek föl, menjünk: ímé elközelgett, a ki engem elárul.” (Mk 14, 32–42) [Kiem. az eredetiben – K.V.]

Az evangélium a biztos halál tudatában könyörgő, emberi esendőségében megmutatott Krisztus imáját közvetíti, amelyet Ravasz László így értelmez: „imádságtusája *kiülső* képét Lukács rajzolja meg. [...] Belső képét Máté és Márk mondja el. - »Atyám, ha lehetséges, múltjék el ez a pohár.« Jézus tudta, hogy nem lehetséges. Tudta, hogy meg kell halnia, s már hónapok óta erre készíti tanítványait. Az utolsó vacsora szerzésével végső intézkedéseit megtette. Az Ő Istennel való egysége, mint tökéletes engedelmesség jelentkezik az Atya akarataival, a közös akarattal szemben. De az emberi természet szorong, fél, szenved. [...] Nincs senki, nincs semmi, ami segíthet rajta, csak az atyai kéz, s éppen az taszítja a halál felé.”

Vö. Ravasz László: *Az Újszövetség magyarázata* I. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991, 208.

fivér-Krisztus saját maga tesz tanúbizonyságot hitről és imádságról. A könyörgő saját sorsának ismeretében, illetve annak ellenére fordul Urához kegyelemért. A forrásszöveggel összehasonlítva itt hiányzik az imádságra való többszöri felszólítás, és a saját halál megidézése, annak jóslata is. A füzetbe lejegyzett fohász azonban éppúgy az isteni válasz nélkül marad, ahogyan az evangéliumi jelenet is. Az imádság így (a műfaj narratív sémáinak megfelelően) néma partnerrel való dialógus szituál csupán, amelyben viszont a beszélő mégis a hit és imádság hiteles tanúságtévőjévé válik. A könyörgő ugyanis a legmélyebb kétségbeesés közepette sem kételkedik Isten mindenhatóságában: „*mindenek lehetségesek tenéked.*” A feltétlen hit bizalma erősíti meg (a válasz nélküliség ellenére is) a beszélőt az áldozat vállalásában, a fölöttes hatalom akaratában való megnyugvásban: „*mindazonáltal nem az én akaratom, hanem az te akaratod légyen.*”

Megvallott hit és imádság melletti tökéletes tanúsággá¹⁵ válik Jézus könyörgése, ám mind a megidézett regényrészletben, mind pedig az újszövetségi történetben megkérdőjeleződik ennek közvetíthetősége, ill. érvényessége, hiszen a tanítványok (kiválasztottak!) nem imádkoznak vele. Előttük még a Jézusé sem lehet hiteles tanúságtétel, nem válnak annak részesévé, elsődleges tanúivá. Az evangéliumi példázatban Jézus háromszor szólítja fel őket, virrasszanak vele és imádkozzanak, de a virrasztás éppen az ima hiánya miatt nem lehetséges – amely a Krisztussal való közösségvállalás egyetlen és érvényes tanúságtétele volna. Az Esterházy-parafraíz – a márki forrástól eltérően – nem ismétli, csupán egyszer említi az imádság parancsát: „*mondám Péternek: Simon, aluszol-é? Nem vigyázhatál-é egy óra hosszát? Vigyázatok, imádkoztatok, hogy kísértésre ne jussatok. Az lélek jóllehet kész, de az test erőtlen.*” Az imádság performanciája éppen ezért eltérő módon lép működésbe az evangéliumi átiratban: a Jézus melletti vigyázás (virrasztás) lehetséges módjává történetének újra-elmondása válik.¹⁶ Az ismétlés gesztusával ugyanis az elbeszélő újraírja a passiótörténetet, magát Krisztus szerepébe helyezve: „*minden történet velem történik, mondja a bátyám [...] Ha létrom, meg is történik velem.*” (45.) Az írás a virrasztás (ti. a tanúskodás) metonímiájaként tételeződik az Esterházy-féle evangéliumban, az imádkozás pedig a tanúságtétel feltételévé válik. Ez az iterabilitás azonban arra int, hogy az „*imitatio Christi*” csak szöveggént megismételhető, az eredeti (jézusi) tanúsághoz csak az elbeszélő történet által férhetünk hozzá.

15 Értve ezalatt a derridai tanú-tanú fogalmát: „ha a tanú tanú-tanút jelent, a jelenlévő tanút, who witnesses, aki jelen van a történeteknél, akkor állíthatja, legalábbis állíthatta, hogy érzéki tanúja volt egy születésnek, anya és gyermeke születéskor jelenvaló összetartozásának, együttes jelenlétének.” vö.: Jacques Derrida: *Ki az anya?* (ford.: Boros János, Csordás Gábor, Orbán Jolán). Jelenkor, Pécs, 1997, 7–58, 45.

A tanú-tanú értelmében Jézus tanú lehet önmaga és Isten előtt, bizonyoságot téve haláláról és ennek ellenére is megvallott hitéről. Ezen tanúságtétel viszont nem válik nyilvánossá, csak utólag, a márki elbeszélés által.

16 A passiótörténet egyes szám első személyű átírata vita tárgyát képezi a recepcióban, a krisztusi áldozat imitációjának eltérő interpretációs lehetőségeit felmutatva:

Radnóti Sándor szerint „[...] nem azért, mert a történet másolója/leírója vagy bárki más e történet referensévé, magává a *vir dolorosus*szá válhatna, s ezzel létrejöhetne olyan hasonmás kapcsolatot Krisztus és egy ember között, mint például Dürer önarcképén vagy Miskin herceg esetében. Mégis, ahogy az archaizmus távolít, az énelbeszélés közelít, jelen idejűvé tesz, s ha a feltámadás nem is, a szenvedés és a halál minden embernek kijut.

In: Radnóti Sándor: *A süketnéma Isten* (Esterházy Péter: Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat). Forrás: <http://www.holmi.org/2014/09/radnoti-sandor-a-suketnema-isten>, letöltés ideje: 2016.07.23.

Az ÉS-Kvartett beszélgetésének szerkesztett változatában Visy Beatrix értelmezése éppenhogy az áldozatvállalás szingularitását hangsúlyozza: „az emberiség számára kinyilatkoztatott alaptételnek az egyetemessége számolódna fel az által, hogy átkerül első személybe. Tehát hogy mintha maga a passió végigjárása már csak az énen belül történhetne meg. És ennek univerzális, katolikus érvénye felbomlana a XXI. századra.”

vö.: *ÉS-Kvartett Esterházy Péter Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat című regényéről*. In: Élet és Irodalom, 2014. december 5.

Az utólagos tanúsítás azonban nem csupán a passiótörténet iterációjában képződik meg, de a szerzői önreferencialitás játékában, az életmű kontextusában is: az imitatio Christi gondolata ugyanis a *Harmonia caelestis* lapjain is szerepel, „édesapám” testamentumaként: „a könyv alap-gondolata pofonegyszerű, olyan pofonegyszerű, hogy ha az ember nem vigyáz, könnyen el is felejt. Arról volna szó, az a centrális lényeg, hogy a világon mindenki, az utolsó szálig mindenki Jézus Krisztus, és mindenki föl is van feszítve. Ez volna az, amit ő mindenképp világossá szeretne tenni, és hogy a fiú erről ne feledkezzék meg, történjék bármi, ezt ne merészelje elfelejteni.”¹⁷ A *Harmonia* felidézett szövegrészlete az írást apai hagyományként állítja középpontba, de az irodalom testamentáris funkciójának érvényesítését „édesapám” részegsége a vonatkozó passzusban legalábbis megkérdőjelezheti az olvasó előtt, és ugyanilyen kétségessé teszi a krisztusi passió, a szenvedés és megváltástörténet egyébként sem egyszerű teológiai-narratív mintázatainak értelmezési lehetőségeit is. A *Márk-változat* és a *Harmonia caelestis* Krisztus-történeteinek párhuzamos olvasása sem könnyíti meg az „Esterházy-evangélium” megfejtését, hiszen azt saját és kölcsönzött szövegek folyamatos differenciája alapozza meg, amelyben a „jó hír” az imádkozás és lejegyzés egymást minduntalan újraértelmező variánsaiban születik meg. A szövegek eme játéka mellett nem feledkezhetünk meg a hitvallás irodalom általi színrevitelének problematikus voltáról sem, amely hit és irodalom diszkurzív távolságából fakad, hiszen a hitéletet valójában nyelven kívüli tapasztalás alapozza meg. Amennyiben viszont a hitről való tanúságtéves felől szemléljük az imádság kérdését, ebben a könyvben nem feltétlenül az irodalomtól való eltávolodás felé halad az elbeszélés menete. Úgy tűnik, a *Márk-változat* „irodalmi problémája”, tétje éppen a *Harmonia caelestis* öröksége: az imitatio Christi tanúságtétele, könyv általi megőrzése. A Krisztus melletti őrzés, virrasztás lehetősége az imádságban, az imádság által, a bibliai történet egyes szám első személyű átiratával. A néma tanúságtétel ezért adhatja át helyét az elbeszéltnak, vagyis az írásnak, amely az „igazi” (az eredeti, jézusi) tanúság megismétlésére tesz kísérletet, eleget téve a virrasztásra való felszólításnak.

A szöveg kijelöli a tanúságtéve személyét is Simon nevének említésével. A krisztusi intés ugyanis neki szól: „mondám Péternek: Simon, aluszol-é”. (A márk evangéliumi részlet egyes szám harmadik személyű leírása így hangzik: „azután visszatére és aluva találá őket, és monda Péternek: Simon, alszol? Nem bírtál egy óráig vigyázni?”) Tanítványát, a későbbi egyházalapító apostolt Jézus annak eredeti, még az elhívás előtti héber nevéen szólítja meg¹⁸, amelynek etimológiája a héber ’hallgatás, figyelem’ szóig vezet, annak múlt idejű formájából származik a ’Semaél’, ’Isten meghallgatott’, s ennek kicsinyítő alakja a gyakori ’Simon’ személynév, ebben az értelemben olyasvalakit jelölve meg, aki Isten által meghallgatott.¹⁹ A név performatív ereje azonban önnön kudarcát látatja be a szövegekben: a figyelő nem képes beteljesíteni a személyére bízott szerepet: sem hallás, sem látás által nem válik megfigyelővé, de hallgatóvá sem. Az áruulás estéjén pedig nem válhat Isten által meghallgatottá sem, hiszen nem szól sem Istenhez, sem Jézushoz, nem válik részesévé az imádságnak. Nem lehet hiteles tanú sem mestere, sem önmaga, sem pedig a történetét elbeszélő evangélista előtt, így a megnevezés sem lehet identikus. Márk (az eseménye-

17 Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*. 309.

18 „És választá tizenkettőt, hogy vele legyenek, és hogy kiküldje őket prédikálni, És hatalmuk legyen a betegeket gyógyítani és az ördögöket kiűzni: Simont, a kinek a Péter nevet ada;” (Mk 3, 14–16)

19 vö. a Bibliai lexikon szócikkével

Herbert Haag: *Bibliai lexikon*. Bp.: Szent István Társulat, 1989.

ket tekintve) utólagos leírása az apostolt mint elbeszélő tanúját említi meg, és immáron Péternek nevezi – az evangélium szerzője más távlatból tekint Krisztus tanítványára, és időközben megismerve az apostol egyházszervező tevékenységét, valóban Krisztus „kösziklájaként” azonosíthatja, így ez a tulajdonnév az utólagos elbeszélés keretei között hitelessé válhat.

Az Esterházy-szöveg iteratív megnevezéseivel az elbeszélői szerepjátszásra is reflektál: Simonként az elbeszélő-tesvérpár fiatalabb, némán szemlélődő, Péterként pedig az idősebb tagjára utalhat. A névadás gesztusa hangsúlyozza a két elbeszélő fivér alakjának elválaszthatatlanságát, azonosságukban egyúttal felismertetve különbségüket is – az Egyben ott lévő Másikat: „*mondám Péternek: Simon*”. Mi több, a zárás elbeszélésmódjának grammatikai formája tovább bonyolítja a narrációban rejlő szereplehetőségeket. Az alvó Simon ugyanis, mint láttuk, nem képes hiteles tanúvá válni, így sem ő, sem másik alakváltozata, Péter nem lehetnek hiteles elbeszélők. Helyükbe lépve, a szereplői távlatváltásnak köszönhetően az elbeszélő Jézusként, egyes szám első személyben meséli el újra „saját” szenvedéstörténetét.

3. Az imádságok archívuma

3.1. Az „*imitatio Christi*” megírt tanúságtétele: az imádságtól az evangéliumig

A Krisztusról való tanúságtévest a halál eseménye előzi meg, illetve foglalja keretbe: a nagymama halálát követően az egyik fivér, majd a „testvérgyilkosság” után a másik jegyzi le az örökül kapott történeteket, amelyeket a keresztre feszítés leírása zár le. A történetátadásnak ez a módja alapozza meg az írás testimoniális jellegét, ezáltal válik a szöveg maga olyan tanúságtétellé, amely egyúttal a sajátta tett Másik mellett, mintegy helyette is tanúskodik. Az írás hátrahagyásának gesztusában Derrida hangsúlyozza a nyomhagyás szándékát is: „egy írott tanúság nyilvánosabbnak tűnik, tehát, mint sokan gondolni vélnék, jobban megfelel a tanúság lényegének, vagyis annak, ahogyan az túléli a hagyományozás bizonyágtételének próbáját”.²⁰ Az írásos tanúságtéves mindazonáltal veszélyeket is rejt magában, hiszen elszakadva a történetmondótól, a távolítás eszköze is lehet. Nem véletlen, hogy a halál alapozza meg az elbeszélést a szereplői-szerzői nézőpontok távlatában: az írás mindig a szóbeli közlés megszakadásával, a történetmesélő halálával áll összefüggésben. Belátva a mediális elválasztottság tapasztalatát, ti. azt, hogy az írott szöveg mindig utólagosságot jelent a szóbeli megnyilatkozásokhoz képest, számolni kell a veszéllyel is, hogy a történet megalkotásának ez a módja leválik a tanúságtéveőről, függetlenné válik tőle.

Az Esterházy-szöveg elbeszélése différence-ként születik meg, amennyiben a megszólaló vagy lejegyző minduntalan más történetét veszi át és alakítja tovább. Az írás önnön mediális természetéből eredő műveletei reflektálódnak a mű szövegalkotó gyakorlatában, figyelmeztetve arra, hogy „maga az írás is olyan technikai pozitivitást generál, amelynek az adresszálsági átviteli és rögzítési eljárásai nem magától értetődő műveletek, hanem mindig legalábbis retorikai-textuális

20 Jacques Derrida: *Kivéve a név*. In: Jacques Derrida: *Esszé a névről* (ford. Boros János, Csordás Gábor, Orbán Jolán), Jelenkor, Pécs, 1995, 51–105, 59–60.

felülírást tesznek szükségessé”.²¹ A közlésmód, a hagyományozás az elbeszélés előrehaladtával hangsúlyozottan szkriptuális jelleget ölt a könyvben: „fájdalommal, erővel és fájdalommal nyomom a ceruzám. A bátyám ceruzája, a bátyám füzet, de most már az enyém. Mindegy, kié, ceruza, füzet, csak fogadja be az írást.” (98.) Ezek szerint az elbeszélés tétjévé mégiscsak az írás hátrahagyása, annak rögzítése válik, a tanúság írásba foglalása viszont próba elé állítja a lejegyzőt: „most mi lesz”. (98.) A történet továbbírásának, megalkothatóságának problémafelvetéseként is értelmezhető kérdésre elbeszélői távlatváltással érkezik válasz: Jézus kereszthalálának elmesélése zárja a bejegyzéseket, egyes szám első személyben elmondva. „Ekkor pedig nagy felszóval kiáltván meghalék. És az templomnak kárpitja kétfelé hasada, felitől fogva mind az alsó részeig. És amikor látta volna az centúrió, ki nékem ellenében áll vala, hogy én felszóval kiáltván holtam volna meg, monda: Bizony, ez ember Istennek fia vala.” (98.)

A Krisztusról való tanúságtételek sora végül az öntanúsítás olyan beszédtevével zárul, amely további kérdéseket nyit meg a befogadói tudat számára: az elbeszélő ugyanis önnön haláláról tudósít, s nem a jövőt (ti. saját eljövendő keresztfeszítését) megjósoló gesztussal, ahogyan arról a márki evangélium²² beszámol, hanem a halál utáni események felől (post Christum mortum) visszatekintve. A szöveg nem teszi egyértelművé (ezúttal sem), hogy az önnön halálát utólag elbeszélő, immár feltámadott Krisztus szavai volnának ezek – a feltámadás bizonyossága ugyanis sehol sem reflektálódik az elbeszélésben. Ezért valószínűbb, hogy a saját halálról való tudósítás azon szövegalkító eljárásnak köszönhető, amely a korai Esterházy-prozára is jellemző volt: az elbeszélői szerepek felcserélése, távlatváltása által: ahogyan a halott édesanya is hanghoz juthatott *A szív segédigéiben*, fiúsíratóvá fordítva a korábban még az anyát gyászoló elbeszélést. De az állandó perspektíva-váltásokat figyelembe véve elképzelhető, hogy testvére szerepét átveve az életben maradt, korábban néma fivér szólal meg, egyszerre válva az áldozatot átélő, beteljesítő és azt rögzítő szemlélőjévé a krisztusi szenvedéstörténetnek. Ezt elfogadva az *imitatio Christi* olyan tanúságtételéig juthatunk, amely az elbeszélői szerepek differenciájában egyszerre válik hitelessé önmaga és az eseményeket kísérő szemlélő előtt: Jézus szerepébe helyezkedve az elbeszélő megismétli a passiót. Az imádság általi virrasztás korábban tett ígéretének tesz eleget a megszólaló, az egyszer már kudarcot vallott tanúságtételek helyettesítéseként, az imádságtól a keresztdozott vállalásáig, az elárult másikkal való azonosulásig. A jézusi magatartás megismétlésének ezen formája olyan önfelmutató gesztus, amely a fiúság bizonyosságát („bizony, ez ember Istennek fia vala”) alapozza meg a passiótörténet szemlélője előtt. Ugyanakkor figyelmeztet arra is, hogy a hitelesítés külső referenciákra szorul: az önmagaság-önazonosság kimondása csak egy másik, külsődleges szemtanú (a centúrió) által igazolható: a beszélő saját magáról szerepei által, magától különbözve, utólagos hitelesítés árán tehet tanúbizonyságot.

Az önazonosság felismertetésének adománya még háromszor szerepel Esterházy könyvében, a végső lezárás előtt: három, változatlan formában közölt, százas számmal ellátott mondatban. A hármasság és a bizonyágtétel a passiótörténet kontextusában újabb asszociációs sort indít el: Péter

21 Lőrincz Csongor: *Medialitás és diskurzus*. In: *Történelem, kultúra, medialitás* (szerk. Kulcsár Szabó Ernő és Szirák Péter). p.: Balassi, 2003, 156-173, 162.

22 vö. Mk 8,31; Mk 14,20–28; Mk 14, 41–42.

árulásának történetéig vezet.²³ Ám míg az ismert történet leírásának a *Harmonia caelestis* világában fontos szerep jutott, a Márk-változat egyik elbeszélője sem szól Krisztus háromszori megtagadásáról. Mi több, az a kötet végi jegyzetek közül is hiányzik, noha a szerzői névvel való játék, hitvallás és tagadás kérdései meghatározó részei a szövegalkító eljárásoknak. A péteri árulásról Hermann Timm Márk-elemzése is fontos meglátásokat tartalmaz, úgy találja, a tanítvány személyében az árulás éjszakáján az evangéliumi elbeszélés Krisztus-történetének utolsó tanúja tűnik el, aki bizonysgot tehetne Mesteréről: „Péter Jeruzsálemben, a Dávid városában, a szenvedéstörténet csúcspontján, hagyja, hogy a tények félrevezessék, megtagadja Jézust, így aztán vele, az apostolok fejedelmével, az olvasói színpad utolsó beavatottja is eltűnik [...]”²⁴ A tagadás elhallgatása, némasága által válik egyszerűen „beszédessé” az „egyszerű történet”: a jézusi imádság megismétléséről a kereszttádozaton át a Jézus Krisztus melletti tanúságtévésig jut a szöveg: az árulás helyébe ezúttal a háromszori bizonyágtévés lép. A kötet recepciójának egyik leginkább vitatott kérdése is az, hogy a kereszthalál egyúttal a megváltás (ti. a *feltámadás*) ígéretként is olvasható-e. A szöveg a válasz tekintetében néma marad, még a jézusi csodatételek hagyományozója, a nagymama történetei közül is hiányzik a halott feltámasztásának evangéliumi leírása. (Igaz, visszatekintve a vonatkozó újszövetségi sorokra, Jézus maga tiltja meg a nyilvánosságra hozatalt, némaságot parancsolva a szemtanúknak: „*ő pedig erősen megparancsolá nekik, hogy ezt senki meg ne tudja.*”²⁵)

A kötet utolsó haláleseménye, Jézus kereszttádozatának harmadszori megismétlése (a harmadik század számú mondatban) mindazonáltal véget vet az írásnak, mégpedig a megidézett evangélium kezdő soraival²⁶: „bizony, ez ember Istennek fia vala. Szent Márk írása szerint való evangélium. Jézus Krisztusnak, az Isten fiának Evangéliomának kezdeti. Mint meg vagyon írva az prófétáknál: Ímé, én elbocsátom az én követemet az te orcád előtt, ki megkészíti az te utadat te előtted. Kiáltó szó az pusztában:

23 A történet a márk evangéliumban is olvasható, vö: Mk 14, 29–31 és 66–72.

A péteri árulás a *Harmonia caelestis* szövegei között is felbukkan, az árulás és imádság kontextusában, a szerzői névvel való játékban egyaránt. A regényben ugyanis egy imádságkönyv olvasásához az elbeszélői perspektíva önértelmező passzusa rendelődik: „sétálni evvel a könyvvel és olvasni, szerettem. Ekkor láttam magamat kívülről, és az, kit láttam, nagyon tetszett, szerettem. [...] Latinul a Confiteort szerettem mondogatni, et vos fratres orare pro me ad Dominum Deum nostrum. Magyarul pedig újra meg újra a Péter árulását...” (466.)

vö: Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*, 466.

24 Hermann Timm: *Sub contrario. Márk evangéliumának krisztopoétikája* (ford. Joós Katalin). In: *Narratívák 9. Narratív teológia* (szerk. Horváth Imre, Thomka Beáta). Kijáratt Kiadó, h.n., 2010, 240–250, 247.

25 A halott feltámasztása mint Krisztus egyik csodatétele a márk írásban is szerepel: Mk 5,35–43. Az evangélista beszámol arról, hogy Jézus feltámaszt egy kislányt, a zsinagóga fejének gyermekét.

Az elbeszél evangéliumi történet szerint Péter apostol kiválasztottként szemtanúja lehetett a csodának, melyről azonban Jézus valamennyi jelenlétőnek hallgatást parancsolt.

26 Érdemes összevetni az eredeti bibliai szöveggel a részletet:

„A Jézus Krisztus, az Isten Fia evangéliumának kezdete, A mint meg van írva a prófétáknál: Ímé én elküldöm az én követemet a te orcád előtt, a ki megkészíti a te utadat előtted; Kiáltónak szava a pusztában: Készítsétek meg az Úrnak útját, egyengessétek meg az ő ösvényeit: Elóáll vala János, keresztelvén a pusztában és prédikálván a megtérésnek keresztységét a bűnösöknek bocsánatára.” (Mk 1, 1–4)

A *Márk-változat* ugyan szó szerint másolja az evangéliumi bevezető első felét, ugyanakkor nem említi meg Keresztelő Szent János fellépését, sem más küldött nevét. A tanú neve hiányzik az elbeszélői szövegből, s ugyanígy elmarad annak közlése is, miről is kellene tanúságot tennie. A „regényből” kimaradt részlet jelentőségét erősítik az elemző meglátásai is: „az elbeszélő [ti. Márk – K.V.] az evangélium kezdetétől fogva bemutatta, ahogy Keresztelő János (1, 1–8), majd Jézus működésében valóra válik az Őszövetség.” A prófétai (proleptikus) tanúságtévés érvényessége hiányzik ilyen módon az Esterházy-szövegből, az isteni ígéret beteljesítésének hiteles tanúsága. (A szóban forgó tanulmányra E.P. jegyzetei [sic!] is hivatkoznak: Martos Levente Balázs: *Jézus szenvedésének története Szent Márk evangéliumában*. In: *Vigilia*, 2014/4, 251–259, 256.

Nincs vége. Ez a befejezés.” (100.)

A Krisztusról való írott tanúság (a kötet) zárata, mint látható, arra a tanúságtevésre (a márki evangéliumra) referál, amely szintén korábban megírt (proleptikus) szövegek (Ézsaiás próféta könyvei) tanúságára hagyatkozik. Esterházy elbeszélése egymásba íródó textusok szemioziséban nyomatékossítja: „*nincs vége. Ez a befejezés.*”

A zárlat feltűnő sajátossága a korábbi számozott mondatokhoz képest az elbeszélői perspektíva hiánya, ill. annak személytelen volta. A korábban megismert szereplők egyikéhez sem köthető a megszólalásnak ez a módja, hiszen akárcsak Krisztus tanítványai és követői az eredeti márki történetben, úgy tűnnek el az újraírt evangélium szereplői mindannyian az elbeszélés végére. Noha hit és imádság néma és kimondott tanúságtételei, mint láttuk, egymást követik, értelmezik vagy írják újra, végül az események valamennyi szemlélője beleíródik a füzet/könyv médiumába. Az írás gesztusa által saját magukat „elbeszélte elbeszélővé” avató szereplők saját történetükbe zárva maradnak, így legvégül csak egy külső szerző tehet tanúságot Krisztusról s a róla szóló elbeszélésekről: Márk s a „*Szent Márk írása szerint való evangélium*”. A *Márk-változat* átírata azonban módosítja az eredeti szöveg bevezetőjének hangsúlyait: az újszövetségi elbeszélés indításakor még csupán az elbeszélő (az evangélista) lehet tudatában annak, hogy Isten Fiáról beszél, a Megváltó „jó hírét” közvetítheti. Az Esterházy-olvasó számára azonban, a kötet végén, a bibliai passiótörténet ismeretében kétségtelenül érvényt szerez a tanúságtevés a teogenikus azonosításnak: „*bizony, ez ember Istennek fia vala*”.

Azzal, hogy a forrás-evangélium bevezető, keretszerű sorai Esterházy könyvében az elbeszélés végére kerültek, korábbi írástechnikáját ismerteti fel a szerző: a szöveg önmagára zárulását alapozza meg. A zárlat külső, textuális referenciái (ti. az evangélista bevezetőjének iterációja) révén nyomatékossítja a szöveg elbeszélte mivoltát, amely magában foglalja s valóban egyszerre idézi meg kezdetet és véget. A kereszttáldozat mint zárlat és a nyitójelenet, a születés eseménye mint élet és halál metaforái keretezik az evangélium Esterházy által újraírt változatát, amely ilyen módon zárt egészet alkot ugyan, ám a szöveg diskurzív játékában minduntalan új, magához hasonló és magától elkülönülő tanúságtételeket hoz létre.

3.2. Az evangélium mint archívum

Krisztus kereszttáldozatának leírásával az elbeszélés menete ugyan megszakad, de a történet nem fejeződik be. „*Kiáltó szó az pusztában:*

Nincs vége. Ez a befejezés.”

A márki pretextus bevezetőjéből megidézett „*kiáltó szó*” Esterházy szövegében már nem köthető Keresztelő János Jézus tanításait előkészítő tevékenységéhez, sőt, egyik korábbi szereplői távlathoz sem. Valamennyi megismert elbeszélői perspektívától megfosztva, grammatikai azonosíthatatlanságával, személytelen bejegyzésként ebben a kontextusban nem újabb történetet vagy tanúságtételt vezet be. A pusztába kiáltó szóra ezúttal az írás hiánya, az üresen hagyott sor felel, így a szó paradox módon a hallgatás metaforájává válik – kimondva és leírva egyaránt. A szöveg külsődleges jegyei, a központosítás, tipográfia is a némaság jeleivé válnak, hiszen a kettőspontot követő, részletező magyarázat hiánya csupán üres helyként mutat vissza a referencia nélkül maradó kiáltó szóra.

Az utolsó számozott mondatfolyamtól, így a márki elbeszélés megismétlésétől tipográfiaileg is elválasztott (szünetet követő, új bekezdésben és nagy kezdőbetűvel írott) megjegyzés azonban újabb távlatokat ad az értelmezésnek: *Nincs vége. Ez a befejezés.*”

A minden valószínűség szerint szerzői utalással fejeződik be az evangéliumi átirat, a tanúságtevés sorozata a műben. A korábban a némaságot intencionáló szövegbe (vagy épp ellenkezőleg, attól elkülönülve, azt követve, netán felülírva) talányos módon íródik be a zárlat. A „*nincs vége*”-kifejezés utalhat a befejezetlenül („vég nélkül”, töredékben) maradt történetre, ám egyúttal a vég nélküliség másik értelmére, mint végtelen, határtalan dologra, ekképpen pedig a szövegalkotás variábilis voltára is. Az előbbi a szöveg s evangélium kereszthál általi elnémulását láttathatja be, míg a második lehetőség szerint az egyes elbeszélők szövegei mintegy archívumként hozzák létre a tanúságtételek sorát a könyvben.

A kötet befogadástörténetében szinte azonnal elemzés tárgyává vált az archivárius jelleg, s nem véletlenül: a lejegyzők, történetmondók maguk válogatják össze a közvetített eseményeket, legyenek azok a jézusi élettörténet darabjai, a kitelepítésbeli mozaikok vagy épp a gyermeki távlatból értékesnek tartott, gyűjtenivaló szavak. L. Varga Péter fontos meglátása szerint azonban az írás „veszélyeket ugyanúgy tartogatott, mint kihívásokat: a *Márk-változat* bibliai kontextusa és az annak alapjául szolgáló szöveg mint pretextus, mint betű szerinti anyag, mint szellemi ideológiai horizont és mint régészeti lelőhely olyan perspektívák létrejöttére biztosított lehetőséget, amelyek eladdig nem mutatkozhattak meg vagy nem álltak rendelkezésre.²⁷

S valóban, Esterházy második „egyszerű történetének” narratív szerkezetében is egyrészt a pretextusét másolja, amennyiben az elbeszélés elbeszél (azaz írott) jellegét, az írás színrevitelének folyamatát hangsúlyozza. Isten „jó hírének” ugyanis leginkább a márki változatában válik hangsúlyossá a szöveg megalkotott volta – erre az evangélium több elemzője is figyelmeztet, Hermann Timm pedig a márki krisztopoétika vizsgálatakor a szöveg mediális sajátosságaira is felfigyelt: kiemeli az újszövetségi epizódot (ill. annak leírását), amikor a passiótörténet utolsó szemtanúí, az asszonyok elmenekülnek az üres sírbolttól. „Ezzel az elbeszélés utolsó áthagyományozói is elhagyják a színpadot, illetve [...] kénytelenek elhagyni a színt, annak érdekében, hogy a történetek reprezentációjának médiumaként egyes egyedül maga az elbeszélés maradjon fenn. A cselekmény kizárólag az olvasó számára bontakozik ki a maga lekerekítettségében. [...] »Márk – az olvasót mindvégig szem előtt tartva – az üzenet közvetítőjének szerepét minden más szerep kizárásával sajátítja ki. Ilyen módon helyezi saját magát a könyv végén az evangélista szerepébe, aki a jó hírt hozza.« [...]»

Márk az evangéliumot »saját könyvének irodalmi metonímiájává tette.« Könyve maga az üzenet, az evangélium, nem csupán tartalmazza azt. This medium is the message.²⁸

Ennek nyomán végigtekintve a *Márk-változat* szerkezetén, szembevetendő, hogy a megalkotott kötet szerkezetét tekintve is iterábilis a választott forrásával. Az újszövetségi leíráshoz hasonlóan Esterházy elbeszélőitől is fokozatosan vonódik meg a saját (vagy annak tekintett) hangjuk, és a megalkotott könyv médiumába íródva tanúskodnak hitről, imádságról, életről és halálról. A szövegalkotásnak ez az attitűdje, kijelenthetjük, korántsem állt távol Esterházy Péter írói gyakorlatától. Mi több, akárcsak korábban a *Termelési-régény* esetében, az újraírt passiótörténethez

27 L. Varga Péter: *Ex Libris*, Élet és Irodalom, 2015.január 30.

28 Hermann Timm: Sub contrario. *Márk evangéliumának krisztopoétikája*. 247–248.

a szerzői elbeszélés (a szerzői név is Péteré, a jegyzetek aláírója pedig: „E. P.”) magyarázatokat is fűz, s a „fivérek” által lejegyzett történetek („főszöveg”) és az ahhoz fűzött kommentárok sokaságából áll össze a könyv, az evangélium Esterházy-féle változata.²⁹ Az elbeszélők által megírt füzet könyvként való megszerkesztése, prezentálásának szerzői gyakorlata tekintetében ugyanakkor meg is haladja az életmű korábbi darabjait. Valóban archívumot tarthat a kezében az olvasó, amelynek történetei a halál elbeszélése felé tartanak.

Végezetül, mint láttuk, a mű magára zárul ugyan, felmutatva a megváltásról való teljes némaságot, a szavak önmagukon túlmutatni képtelen némaságát is. Ugyanakkor a történetek az archívum keretei között hiteles tanúságot tesznek Jézus Krisztus mint Isten fia, ill. az imitatio Christi gondolata mellett, idáig pedig a szerző egyik szövege sem jutott még. Ebben rejlik a *Márk-változat* csodája, amely nem isteni kinyilatkoztatás ugyan, de az Esterházy-életmű „jó híreként” tanúskodik önmagáról.

A könyv megjelenésekor még nem sejtettük, milyen kevés idő adatik az író és az alkotói pálya számára, s hogy az írás végérvényesen átadja a helyét az olvasás idejének. A mindenkori olvasó számára azonban lezárhatatlan feladatot tartogat az *Esterházy*-archívum: „meta-archívum nem létezik [...] Az archívum bekebelezi a vele kapcsolatban összegyűjtött ismereteket, növekszik, felduzzad, az auctoritas vonatkozásában is nyer. Ám ennek következtében egy csapásra elveszti abszolút, meta-textuális tekintélyét, melyre igényt tarthatna. Sohasem lesz maradéktalanul objektíválható. Az archivárius maga is archívumot teremt, minek következtében az archívum sohasem záródik le. A jövő révén újra nyitottá válik.”³⁰

29 „Az áttestálódott füzet olyan önértelmező motívum, amely a hagyományra mint adományra, megelőzöttségre, támasztékra és feladatra is utal. Az átírás, a másolás, a variáció kiterjed az első szám első személyű grammatikai formába átírt Márk evangéliumára, a nagymamának, az apának, az anyának és másoknak a kitelepítés történetét referáló, lejegyzett szavaira, a bátytól megörökölt füzetre, sőt a jegyzet tanúsága szerint a regény írását tematizáló, előkészítő, hitelesítő és ironizáló jegyzetfüzetre is” – írja Szirák Péter. Lásd még: Szirák Péter: A néma és a beszédes hit tanúsága (Esterházy Péter: *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat*). 98.

30 Jacques Derrida: *Az archívum kínzó vágya. Freud impresszió*. 67.